

Ростислав Щур

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ГКЦ НА ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

Діяльність Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) у міжвоєнний період відрізнялась значною багатоманітністю, результати цієї діяльності відчувались в різних сферах суспільного життя. Не тільки душпастирська робота, обов'язкова та базова для кожної релігійної конфесії, але й активна громадська позиція стали важливою характерною рисою її діяльності. Церква стала опорою, як моральною так і певною мірою матеріальною, для українського національного руху. Митрополит Андрей Шептицький не уникав публічного обговорення нагальних проблем суспільно-культурного, національно-політичного, соціально-економічного характеру. Активна громадська позиція митрополита, його особистий авторитет, високий авторитет Церкви були важливим чинником, який формував суспільні настрої та світогляд українського населення, впливав певним чином на державну політику. Як вже було відзначено, майже всі сфери буття українського суспільства у тій чи іншій мірі відчували на собі вплив діяльності ГКЦ.

ГКЦ, володіючи земельними угіддями та іншими економічними активами, здійснювала помітний вплив на господарські процеси в регіоні. Ефективне управління церковним майном дозволило церкві сформувати матеріальну базу, яка використовувалась як для реалізації духовних завдань, так і вирішення суспільних проблем. В цьому плані в першу чергу потрібно згадати матеріальні підтримку українського культурного життя в Галичині в 1920–1930-х рр., на особливу увагу заслуговує видатна меценатська діяльність митрополита А. Шептицького

Благодійна діяльність ГКЦ стала помітним чинником пом'якшення соціальних проблем, які уразили у міжвоєнний період Галичину як і більшість інших аграрних регіонів Центральної та Східної Європи. Така різноплановість діяльності ГКЦ, масштаб її впливу на тогочасне суспільство Галичини породжує багато сюжетів, вартих ретельного наукового дослідження. Як

наслідок зазначення тематика привертала до себе стійкий інтерес сучасних істориків.

В радянський період історія ГКЦ була майже табуована, нечисленні публікації, які торкалися її історії, носили скоріше пропагандистський, ніж наукових характер. Тільки зі здобуттям незалежності, українські історики отримали можливість досліджувати історію Української греко-католицької церкви вільно, без ідеологічного тиску, опираючись на наукову методологію.

В цій публікації проаналізовано дослідження сучасних вітчизняних істориків. Передусім можна згадати узагальнюючі праці, присвячені релігійним процесам в Галичині в зазначений період. Можемо виділити декілька провідних тем. Ряд публікацій присвячено діяльності УГКЦ в 1920-х рр. [1, с. 48–55; 2; 3, с. 16–29].

Привертає увагу, що зазначені дослідники зосереджують свою увагу в першу чергу на релігійних процесах першої половини 1920-х рр., тобто періоду, коли ГКЦ, як і інші релігійні конфесії регіону, вимушені були адаптуватись до нових політичних реалій, пристосуватись до релігійної політики польської влади.

Слід також звернути увагу на інших близький тематичних напрямок – дослідження релігійних конфліктів, а якщо бути точними – етноконфесійних суперечностей. В цьому плані необхідно згадати публікації Л. Пунько [4, с. 257–265], В. Перевезія [5]. Автори цілком виправдано вивчають релігійні суперечності у тісному взаємозв'язку з етнополітичними конфліктами, соціально-економічними проблемами та етнокультурними процесами.

Окремий напрямок досліджень сучасних вітчизняних істориків – різні сфери діяльності ГКЦ у міжвоєнний період. Розвитку цього наукового напрямку сприяла велика активність та різноплановість ГКЦ, значною мірою ініційована особисто митрополитом А. Шептицьким, про що йшлося вище.

Доброчинна діяльність предметно досліджена в науковому доробку С. Гнот, яка у 2003 р. захистила кандидатську дисертацію, присвячену цій темі [6]. Авторка зокрема справедливо відзначила що «доброчинною діяльністю ГКЦ підтримувала не лише вірних своєї конфесії, а, виходячи із загальнолюдських принципів, надавала допомогу представникам інших релігійних конфесій» [6, с. 17]. У серії публікацій історикиня здійснила апробацію результатів дослідження, зокрема окремі статті присвячено участі УГКЦ в організація суспільної опіки Галичини [7, с. 299–309; 8, с. 54–66; 9, с. 179–183]. Слід відзначити широке залучення дослідницею матеріалів української галицької преси, як цінного та інформативного джерела з історії церковного благодійництва [10, с. 211–219]. Діяльність ГКЦ та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та

розвитку дитячих притулків стала предметом вивчення тернопільських дослідників Б. Барана та Ю. Петрика [11, с. 8–14]. Просвітницька та освітня діяльність греко-католицької церкви також знайшла відображення в наукових публікаціях. Регіональні особливості просвітницької роботи ГКЦ на Делятинщині досліджено В. Клапчуком [12, с. 34–49]. Освітнянським акціям ГКЦ присвячена наукова стаття І. Пилипіва [13, с. 12]. Згадувана дослідниця С. Гнот досліджувала співпрацю ГКЦ з українським шкільництвом [14, с. 13–19]. У 1998 р. захищена дисертація В. Перевезія «Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках ХХ століття» [15].

Неможливо оминати вплив ГКЦ на суспільно-політичне життя Галичини у міжвоєнний період. В першу чергу варта відзначити статтю С. Гнот «Роль Греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30-х років ХХ ст.» [16, с. 107–109]. Діяльність ГКЦ в цій сфері нерозривно пов'язана з діяльністю її керівника – митрополита А. Шептицького. Ця тема ретельно досліджена в дисертаційному дослідженні Л. Крупи [17]. Автор зробив висновок, що А. Шептицький був «далекоглядним і гнучким релігійним діячем, використовував своє становище, в першу чергу, для добра церкви та народу, під його керівництвом Українська греко-католицька церква стала національною, українською церквою» [17, с.10].

Ще одна сфера впливу ГКЦ на суспільство у міжвоєнний період, і відповідно, ще один перспективний напрямок для сучасних досліджень – культурне життя. Вплив ГКЦ на становище мистецтва проаналізовано в публікаціях С. Гнот [18, с. 44–48]. Також авторка досліджувала діяльність церкви в сфері збереження пам'яток української культури [19, с. 126–135], а також внесок митрополита А. Шептицького у розвиток культури [20, с. 113–117]. В. Лукань основну увагу присвятив особистому внеску митрополита А. Шептицького як керівника та мецената у розвиток церковного мистецтва Галичини [21, с. 450–461]. Дослідник відзначав: «Важко переоцінити роль митрополита Андрея Шептицького в усвідомленні необхідності пошуків нових шляхів українського мистецтва, а також у відродженні монументального церковного малярства та ікони. Він поставив справу оздоблення церкви на відповідний рівень... Він став тим дороговказом, з яким звірялися талановиті українські мистці, що стали гордістю українського образотворчого мистецтва у ХХ ст.» [21, с. 459].

Таким чином, вплив діяльності ГКЦ на етносоціальні та культурно-освітні процеси в Східній Галичині міжвоєнного періоду представлений значним історіографічним доробком. Сучасні вчені ретельно проаналізували вплив церковної благодійності та просвітництва на вирішення соціальних проблем, значна увага приділена підтримці української культури та мистецтва з боку

ГКЦ. Діяльність А. Шептицького відображена у тій чи іншій мірі, прямо чи опосередковано, у більшості згаданих у цій доповіді наукових працях. Разом з тим, більш глибокого дослідження потребують участь церкви в економічних процесах, зокрема управління церковним майном, церковні фінанси, церковне землеволодіння. Загалом вітчизняна історична наука активно розвивається, є всі підстави сподіватися на збагачення історіографічного доробку в цьому напрямку досліджень.

Список використаних джерел

1. Пуцько Л.Б. Релігійно-національна спільнота Галичини (1919–1930 рр.). *Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць* / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К., 2008. Вип. 12. С. 48–55.
2. Вовк Я.О. Політика Польської держави стосовно християнських конфесій (1918–1926 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Я.О. Вовк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 21 с.
3. Марчук В.В. Греко-католицька Церква у 1914–1923 рр. *Український історичний журнал*. 2000. № 6. С. 16–29.
4. Пуцько Л. Етноконфесійні суперечності у галицькому суспільстві у контексті етнополітики Польщі (1919–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. Вип. 17. С. 257–265.
5. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. К., 1998. 48 с.
6. Гнот Соломія Іванівна. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка Л., 2003. 19 с.
7. Гнот С. Греко-католицька церква і організація суспільної опіки Галичини (1921–1939). *Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць* / Львівський філіал Української Академії державного управління при Президенті України. Львів: Вид.-во ЛФ УАДУ, 2001. Вип. 6. С. 299–309.
8. Гнот С. Проблема захисту дітей в діяльності Греко-католицької церкви міжвоєнного періоду. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки*. Львів: Вид.-во ЛКА, 2002. Вип. 4. С. 54–66.
9. Гнот С. До питання про діяльність Греко-католицької церкви у створенні захистів та захоронок у Галичині в міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні. Праці XI-ї Міжнародної наукової конференції* (Львів, 16–19 травня 2001 року). Львів: «Логос», 2001. Кн. 1. С. 179–183.

10. Гнот С. Добродійна діяльність Греко-католицької церкви у 20–30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами української галицької преси). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. Вип. 5–6. С. 211–219.
11. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків в Східній Галичині у 1917-1924 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32. № 1. С.8–14.
12. Клапчук В. Просвітницька роль греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період (На прикладі Делятинщини). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2008. Вип. 14. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Інститут історії і політології С. 34–49.
13. Пилипів І. В. Освітнянські акції Греко-католицької церкви у Другій Речі Посполитій. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць* / Гол. ред. В. Вашкевич. К.: ВІР УАН, 2011. Випуск 50. С. 12.
14. Гнот С. Співпраця Греко-католицької церкви Львівської архієпархії з українським шкільництвом у період між двома світовими війнами. *Мандрівець* / Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія». Тернопіль, 2002. № 3 (38). С. 13–19.
15. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20-30-х роках ХХ століття: автореф. дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка К., 1998. 18 с.
16. Гнот С. Роль Греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30-х років ХХ ст. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи. Матеріали науково-практичної конференції 22 листопада 2001 року*. Львів: ЛФ УАДУ, 2001. Ч. 1. С. 107–109.
17. Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. 20 с.
18. Гнот С. Греко-католицька церква і мистецтво Західної України 20- 30-рр. ХХ ст. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія – історичні науки*. Луцьк: Вид.-во ВДУ, 2001. С. 44–48.
19. Гнот С. Греко-католицька церква і проблема збереження пам'яток національної культури Галичини у міжвоєнний період. *Історичні*

пам'ятки Галичини. Матеріали наукової краєзнавчої конференції 21 листопада 2002 р. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 126–135.

20. Гнот С. Митрополит Андрей Шептицький і розвиток національної культури Галичини в міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні. Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції* (Львів, 20–24 травня 2002 року). Львів: «Логос2, 2002. Кн. 1. С. 113–117.
21. Лукань В. Митрополит Андрей Шептицький та церковне мистецтво Галичини. *Українознавчі студії Науково-теоретичний журнал*. Львів, 2007–2008. С. 450–461.

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

докторка історичних наук, професорка
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У НАУКОВОМУ РОЗГЛЯДІ ЛЮБОМИРА КРУПИ

2025-й Тернопільська обласна рада ухвалила рішенням вважати роком митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького, зважаючи на величину постаті й важливу суспільну значимість. На державному рівні 29 липня 2025 р. відзначатиметься 160 років з дня народження відомого церковного та громадського діяча, одного з найвизначніших поведирів української церкви й національного руху ХХ ст. А. Шептицький на ново приходить до українців у час російсько-української війни, коли питання збереження ідентичності, знання, як «будувати рідну хату» є особливо актуальним. Як і слово про те, як жити за совістю, любити рідну землю «на ділах, а не на словах».

На сьогодні українська і зарубіжна історіографії пропонують доволі солідні напрацювання щодо постаті українського велета. У цьому ключі відзначимо внесок українського історика Любомира Крупи, котрий на зорі незалежності України, закінчивши навчання на історичному факультеті ТНПУ обрав тему дисертаційного дослідження «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.». Кандидатську дисертацію захистив 19 грудня